

DEMOKRATIA ÉS NEMZETISÉG.

(*Dr. Pulszky Ágost*-nak a »Társadalomtudományi Társaság« első felolvasó ülésén tartott szabad előadása.)

Midőn ezen előadásommal a társadalomtudományi társaság felolvasásainak sorát megnyitom, teljes tudattal tisztán elméleti tárgyat választottam, feltüntetésül annak, hogy a társadalomtudományok terén is megállapíthatunk bizonyos feltétlen érvényű, mondhatnám, természettörvényeket, a társadalmi jelenségeknek általános alapigazságait, a melyek minden tetszőleges gyakorlati behatást, illetőleg mesterséges megváltoztatásra való törekvést teljesen kizárnak. Igaz, hogy ezek csak nagy általánosságban mozognak, hogy a közvetlen gyakorlati feladatok megoldásánál úgy vagyunk velők, mint a természettudósok a nagy astronomiai és physikai törvényekkel az időjárást illetőleg: meg tudják állapítani a naprendszerek anyagát, távolságát, súlyát, az égi testek cyclusait, de már az a kérdés, hogy egy hét múlva minő szél fú, egy bizonyos órában derült lesz-e az ég vagy beborul, azt nem oldhatják meg. Az eső évi átlagát meglehetősen meg tudják állapítani, az évi lecsapódást és elpárolgást a földtekén okaiban és mennyiségében is ki lehet számítani és deríteni, de hogy hogyan oszlik el s egyes helyen, adott időben mi történik, azt senki megmondani nem képes.

Épen így a legközelebbi jövő politikai irányát sejthetjük; egyes eseményeit hiábavaló volna jövendőlni, mert azoknak annyi bonyolult, aprólékos, váratlanul felmerülő tényezője van, hogy a mit a fejlődés menetére vonatkozólag nagyjában és egészében határozottan okadatolva megmondhatunk, azt ezekre vajmi csekély mértékben és vajmi kétes sikerrel alkalmazhatjuk.

Mai előadásom a demokrátiáról és a nemzetiségről szól egymásra való vonatkozásukban. Mind a demokratia, mind a nemzetiség kérdése rendkívül fontos és rendkívül bonyolult. A demokrátiának szervezete, közigazdasági kihatásai, a demokratikus államoknak viszonyai az őket környező államokkal mind igen érdekes tárgyai a vizsgálódásnak és fejtegetésnek; de ezúttal nem veszek magamnak alkalmat arra, hogy ezekre kiter-

jeszkedjem; elég, hogyha a nemzetiségi eszmével való összeköttetésre szorítkozom; hiszen maga ez is oly sokoldalú, eredetében, fejlődésében, kihatásaiban, egyéb társadalmi elvektől áthatott alakulatokra vonatkozólag, hogy az adott keretben ezt sem lehetne kimenteni. S a két eszmétől áthatott társadalmi alakulatoknak egymásra való hatása annál tágasabb körű, mivel meg kell különböztetni a demokratikus iránylatok és áramlatok befolyását a demokráciától magától.

A demokrácia maga szorosán véve az a kormányforma, a melyben a nép vagy legalább annak túlnyomó tömege közvetlenül befolyást gyakorol a törvényhozásra, kormányzatra és bírászkodásra egyaránt. Ez külön típusa, határozott kategóriája a kormányalkatoknak, a mely, a mint látni fogjuk, a történetben viszonylag kevés helyütt és ritkán valósult meg. Demokratikus iránylatok, egyenlősítési törekvések a társadalom kebelén belül ellenben sokkal gyakoriabbak, mondhatnók, általános előforduló jelenségek mindenütt, a hol valamely társadalom hosszabb időn át megszilárdult és ennél fogva a javaiban való osztozás vágya széles körökre kiterjedt. Ezen iránylatokkal tehát minden társadalmi elv teljes érvényesülése után és — a mi ezzel egyértelmű — minden új társadalmi elv fejlődésének első stádiumában találkozunk. Az arisztokrátiákat csak a tekintély forrásai táplálhatják. Mihelyt ezek kiapadnak és megszűnnek az okok, a melyeknél fogva a tömegeket a hatalom megosztásából ki lehetett zárni: mihelyt csökken a nép nagy száma előtt az isteni kinyilatkoztatás kétségbevonhatatlansága, vagy megnyílik a hadi erőnek titka, mihelyt kétely támad az öröklött vagyon fensőbbisége iránt, vagy a földbirtok kizárólagos jogosultságába vetett hit megingott, mindenütt demokratikus áramlatok indulnak meg. Így látjuk ezeket némely görög városban, a római történetnek azon korszakában, a mely a köztársaság és császárság közt átmenetet képez s magának a római császárságnak kései korszakában. Mindezen esetekben távol állunk a valódi demokráciától, már csak azért is, mivel az emberek nélkülözhetetlenek tekintik a rabszolgaság intézményét, lealacsonyítóknak minden anyagi javat termelő munkásságot és maguk eme demokratikus áramlatok is csak viszonylag alsórendű önkormányzati körben jutnak érvényre. Görögországban soha sem terjeszkednek túl Athén vagy egyes még kisebb városok falain. Rómában egy pillanatig, Caesar korszakában, mintha egyetemes érvényre törnének, de tényleg csupán a caesarismusra vezettek,

azon államalkatra, a melyben a katonai jellegű autokratia azon ellentéttnél fogva, a melyben az előző aristokratiákkal áll, népszerű alapokra törekszik úgy, a mint ezt, korunkban ismételve a napóleoni uralom eszméiben tapasztalhatjuk. Különben sem ez jellemzi a késő római császárságot; nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy minden katonai uralom némi népies eszmék csiráit rejti magában. Természetesen, hiszen egy hadsereg hadi készülsége, a háborúban való győzelem kilátásai nagyrészt attól függnék, hogy olyan szervezetű legyen a hadsereg, a mely szerint vezérletre az arra képesítettek és alkalmasak jussanak, eredetükre való tekintet nélkül. Hozzájárul, hogy Rómában a császársággal egyidejűleg a művelt osztályokban mindinkább elterjedt a stoikus bölcsészet, a mely az emberi egyenlőséget vallotta s az emberi méltóság gondolatára vezetett, midőn azt a külkörülményektől függetlenné tette. De ennek daczára közvetlen hatása a társadalmi alakulatok szempontjából nem messze terjedt.

Míg az ókori stoikus philosophia, a mely azután a római jogászok hivatalos tanává vált és a melyben első ízben állították fel postulatumul az emberi egyenlőséget, pusztán csak a társadalomnak művelt köreire szorítkozott és másokra vajmi csekély vonzerővel bírt, addig a középkori felfogásban két tényező volt az, a mely igen erőteljesen és tetemesen előmozdította a demokratiát: először a kereszténységnek az a felfogása, a mely az Isten előtti egyenlőséget hangoztatta, másodsor evvel kapcsolatban az a tan a mely az egyéni lélek feltétlen és minden világi javakon, vagy minden világi önkényen felül álló becsét kiemelte és mélyen bevészte a hívők lelkébe. Ez a két mozzanat indította meg a demokratikus áramlatot a szellemekben. Hozzájárult azután természetszerűleg az egyház harcza a világi hatalommal, a melyben szükségképen a demokratikus elemekre kellett a fősúlyt fektetni. Innen az, hogy először az egyház védnöksége alatt rövid ideig, azután ettől egészen függetlenül Olaszországban alakultak meg először a világ történetében demokratiák, az igaz, hogy csak kisvárosi közönségekben, akkor, mikor először a ghibellinek, azután pedig az előkelőbb felekezetű guelfek elleni harczban az alsórendű iparosok, az »arti minori«, a nem arisztokratikus, hogy úgy mondjam, munkástömeg ragadta magához Florenzben és több közép-olasz városban a hatalmat. Természetesen nem so-kaig tartott a demokratiának ez a faja és ez a viszonya,

nem is széles körre hatott ki. Olaszországban csakhamar elmerült a condottierik által megalapított aristokrátiákban és tirannisekben egyrészt, másrészt azon plutokrátiákban, a melyek Velenczében és Genuában a hatalmat kizárólag és hosszabb időre ragadták magukhoz, mint a minőig bármi más aristokratia uralkodni állandóan képes volt. Nemsokára ezután ismét találkoznak tiszta demokratiákkal, ismét csak alárendelt önkormányzati körökben, nem nagy államokban: a ditmarschi részekben Schleswigben és egyes svájci, tisztán agriculturális cantonokban, mind a kettőben a német birodalom laza szervezetének keretén belül. Itt is tehát a demokratia nem uralkodó kormányforma, hanem csak alárendelt önkormányzati köröknek szervezete, a mely azonban sok minden viszontagságon keresztül képes volt magát viszonylag hosszú ideig fentartani, annál inkább, mert különösen a Svájcban hozzájárult a demokratikus iránylatú mozgalom — már nem demokratikus szervezet, hanem demokratikus iránylatú mozgalom — a mely a nemzeti eszme keletkezésével egyidejűleg és kapcsolatosan a reformatióban általában érvényesült. S mindenütt azt találjuk, hogy a protestáns mozgalomnak vagy a reformatiónak, akárhogyan nevezzük, első korszaka demokratikus jellegű és ott, a hol demokratiai szervezetet talált, ezt lényegileg megerősítette.

Így találjuk ezt a Svájcban, Zürichben és Genfben, a hol azonban ezen demokratia vajmi hamar theokratiává változott át. Ilyen demokratikus jellegét a reformationalis mozgalomnak találjuk Angliában Wiclyffe és Csehországban Húsz korától fogva. Mind a kettő azonban nem volt elég erős, hogy másképp érvényre jusson, mint a társadalomban. Állami szervezkedésre közvetlenül nem vezetett. Állami szervezkedési jellegét a demokratia először Angliában öltött rövid ideig a nagy forradalomban Cromwell vezetése alatt, ámbár ott is állandó alkotmányt soha sem volt képes elérni és csakhamar helyet kellett engednie a régi tradícióknak, a régi angol alkotmány természetes tovafejlődésének, nem azonban anélkül, hogy a demokratiának, úgy mondjam, élesztőjét hátra ne hagyta volna az angol társadalomban, a mely mai napig is különösen ezen körökben és ezen felfogásból kiindulva ott folytonosan átalakító hatással volt. Közvetve azonban éppen ez volt megindítója a tulajdonképeni első nagyszabású és valódi demokratikus szervezetnek, a melylyel Új-anglia gyarmataiban találkoznak és a mely éppen egy százados fejlődés után vezetett azután az első, valóban nagyszabású

demokratikus államalakításra, tudniillik az északamerikai Egyesült-Államok megalapítására.

Európában nem ez volt a fejlődés menete. Európában a demokratikus iránylatok feléledtek újra meg újra; mélyebb gyökeret azonban csakis az encyclopedisták és Rousseau működésével kapcsolatban vertek Franciaországban. Ezek vezettek sok más tényezővel együtt, a melyet most nem vizsgálhatok tüzetesebben, a francia forradalomra, a melynek határozott demokratikus iránylata volt ugyan, a mely egyszersmind demokratikus jellegű, sőt a teljes demokratia igényeivel fellépő alkotmánytervezeteket is teremtett, a melynek egész folyamán azonban egyetlen egyszer sem érvényesült valóban a demokratia, mert egyetlen egyszer sem tapasztalunk a francia forradalom egész folyamán egyebet, mint az autokratikus diktatúrák folyamatát vagy a többé-kevésbé plutokratikus kísérleteket, a melyek amazokat felváltották.

Következett a napóleoni korszak, a mely demokratikus tradíciókra hivatkozott ugyan, de sem szervezetében, sem alkotásaiban egyáltalán demokratikus nem volt. Lerombolta a régibb arisztokratákat s részben ez európaszerte sikerült is. De új arisztokrátiát is kívánt teremteni; kis mérvben ezen törekvése is sikerült, de demokratikus allure-jei és igényei dacára semminő demokratikus alakulatot nem tartalmazott s így egészen a jelen század közepéig mondhatjuk, hogy más demokratia egyáltalán nem létezett, mint az északamerikai Egyesült-Államoké. A század első felében különben az egész kontinensen a demokratikus iránylatok mindinkább terjedtek, egyrészt a francia forradalom hatása alatt, másrészt azon ellenhatás folytán, a melyet a napóleoni hódítások eredményeztek, a melyek éppen a nemzetiségi mozgalmaknak adtak nagy lökést és a nemzetiségi eszmét, a nemzeti államok alakulásának eszméjét széles körökben felköltötték; Németországban is, Olaszországban is, sőt mondhatjuk: bizonyos fokig hazánkban is. Egyszersmind annál fogva, mivel a nép széles rétege vett mindenütt részt a harezokban s a nép széles rétegeitől követeltettek az áldozatok még a régi államok fentartására is, a népben mindenütt azon meggyőződést keltették, hogy képes is, alkalmas is saját ügyei vitelére és hogy minél nagyobb jogot követeljen magának az azokban való részvétellel. Így tehát azt tapasztaljuk, hogy a nemzetiségi iránylat és mozgalom és a demokratikus mozgalom teljesen karöltve haladtak és az 1848-iki forradalmak sorozatában, a melyek egész Európán végighaladtak,

ezt a két eszmét a legbensőbb szövetkezésben, a legbensőbb kapcsolatban találjuk egymással. Valóban demokratikus szervezetek azonban ezen mozgalmak, illetőleg már az előző mozgalmak folyamán is ismét csak egy helyütt érvényesültek állandóan és ez a Svájc, a hol a 46-iki Sonderbund-féle háború következtében az addigi, nagyrészt arisztokratikus szervezeti kantonokból álló Svájc egy tiszta demokratikus alkotmányt nyert és állammá alakult át, foederalistikus alapon ugyan, a mely azóta még a demokratikus eszme követelményeit is mind szélesebb körökben kezdte kielégíteni, a hol egyszersmind a nemzetiségi eszme semmi mélyebb gyökeret nem verhetett éppen a Svájc sajátlagos körülményeinél fogva. A Svájcban t. i. több különféle nemzetiségűek voltak a különböző elemekből összerakott kantonok, de a geográfiai fekvés exigenciái egyrészt, a hatalmasabb demokratikus eszme exigenciái másrészt, a Svájcban, párosulva azon szerencsés körülmény nyel, hogy egyrészt lehetségessé vált ott egy foederalistikus alakzat, másrészt, hogy három kulturális szempontból egyenjogú nemzetiség létezett ott, területileg egymástól elválasztva, minden területi aristokratia hagyományai nélkül, — mert a régebbi svájci aristokráciák nem területiek, hanem tisztán patriciusok, városiak voltak és így nem lényegileg a földbirtokon alapult azok fölénye, hanem egyéb, különösen a kereskedelem, vagyon és az iparos foglalkozás szülte gazdagságon és előnyökön, — továbbá azon körülménnyel, hogy a svájci állam az európai nemzetközi politika exigenciái következtében már igen korai időtől fogva neutralizálva lett és minden szomszédnak érdekében is állott e neutralitást respektálni és e neutralitást legmelegebben pártfogolni: ezen tényezők eredményezték azt, hogy ezen demokratia a legkedvezőbb körülmények közt fejlődhetett egészen a mai ideig, a nélkül, hogy bármikor megzavarva lett volna, azonban természetesen oly kis körben, a melyet méltán elnevezhetek újabb időben Angliában Európa játékkerének, a melyben komoly politikai konfliktusoktól félni nem kellett és a melyben, a mint említettem, a szomszédok közös, ámbár külön-külön, de mégis végeredményben azonos érdekénél fogva mindegyiküknek úgyszólván életfeltételévé vált ezen rajta kívül eső államnak fentartása, annak daczára, hogy szorosabban vett nemzetiségi szempontból annak egyes elemei ezen szomszéd államokhoz tartozhattak vagy csatlakozhattak volna. Itt a rendkívül kedvező konjunktúráknak látjuk összetalálkozását, a melyeknek párját nem igen leljük különben a világtörténetben.

Azóta a demokratikus tendenciák Európaszerte a nevelés elterjedésével, a nemzetiségi eszmék érvényesülésével szükségképpen karöltve járó nagy mozgalmak következtében igen tetemesen fejlődtek. Demokratiára azonban csak egy államban vezettek: Franciaországban, a mely az egyetlen nagy kontinentális példa egy demokratia megállapodására és meghonosulására és a mely kétségtelenül a történet egyik legtanulságosabb tünetménye, mert hiszen itt esik meg először, hogy nagy államban, komoly körülmények közt, rendkívüli előnyök nélkül, — ha csak a rendkívül kifejlődött francia egység és francia nemzetiség mélyen járó eszméjét nem tekintjük ily rendkívüli körülménynek, — egy nagy demokrácia megalakulhatott és hosszabb ideig fennállhatott és mindenesetre a demokratikus államszervezet nagy problémáját a világtörténetben képezi a mai Franciaország és annak jelenségeit éppen ezért kiváló figyelemmel kell kísérni mindenkinek, a kit a társadalmi tudományok egyáltalán érdekelnek.

Már most, ha analizáljuk úgy a demokratia fogalmát, valamint a nemzeti állam és a nemzetiségi társadalom fogalmát, azt fogjuk találni, hogy a kettőben számos az érintkezési pont, számos a mozzanat, a mely teljesen parallel fejlődésre, a mely szoros kapcsolatra utal; de másrészt, ha mélyebben szántunk, meggyőződhetünk arról is, hogy van számos egymással ellentétes érdek a két szférában, a mely a demokratiát, mint államszervezetet, illetőleg állami alakzatot és a nemzetiségi elv érvényesülését egymással szembe is juttathatja. A demokratiának alapelve az emberi egyenlőség fogalma. Alapelve az, hogy minden törvényhozási intézkedésben a lehető legnagyobb számú, a lehető legnagyobb tömeg javát kell keresni és minden törvényhozási intézkedésben a tömeg érzületére kell támaszkodni. A nemzetiségi elv tulajdonképpen minden, valamely nemzetben rejlő erő teljes érvényesülésének elve, eszménye pedig az, hogy az állam azokból alakuljon meg, a kik közös műveltség, közös tradíciók, az összetartozásukról való meggyőződés következtében képesek arra, hogy a sorsukról maguk saját felfogásuk, saját nemzeti génusuk szerint ítéljenek és intézkedjenek és hogy minden lehető erő, a mely a nemzet testében foglaltatik, a legteljesebben érvényesüljön. Ezen két eszménynek a rokonnai világosan feltűnnek. Aristokratikus szervezet mellett szükségképpen csak egy kis része bír érvényesülni a nemzeti erőnek, legalább az állami kormányzatban és nemzeti célokra.

Nagy részük parlagon hever, egy részük egyszersmind más idegen czélok szolgálatába jut; és tényleg tapasztatjuk, a mint már vázolni szerencsém volt, hogy azon korszakokban, a melyekben a nemzeti eszme fejlődött, a melyekben a nemzeti államok alakultak, igen erős volt mindig a demokratia iránti hajlam, igen erősek voltak a demokratikus iránylatok is, vagyis hogy azok karöltve és párhuzamosan fejlődtek teljesen a nemzeti megalakulással; mihelyt azonban ezen folyamat bevégeződött és a nemzeti államok tényleg megalakultak, s azonkívül bekövetkezett az, hogy a nemzeti államok, a nemzeti társadalmak, mint olyanok, összeütközésbe és harcba keveredtek akár más alapon nyugvó társadalmi szerkezetekkel, akár más, azonos elvű és alapú államokkal, a melyek azonban alattvalóiknak, illetőleg tagjaiknak egy részét maguknak vindikálták, csökkent tetemesen a demokratikus áramlat, illetőleg ellentétbe jutottak a nemzeti államok a demokráciának követelményeivel és ily korszakokban mindenütt aristokratikus iránylatokat láttunk egy vagy más alakban kifejlődni. Így, hogy a legklasszikusabb példát idézzem, az északamerikai államok maguk, melyek teljesen demokratikus szervezettel bírtak, a hol az aristokráciának úgyszólván nem is volt semmi tradíciója és alapja, a második, 1812-iki angol háború után, határozott aristokratikus áramlatokkal látszanak telítve lenni, oly áramlatokkal, a melyeket a déli rabszolgatartó földesurak képviseltek az északi iparos, a szabad munkán és szabad demokratikus társadalmon alapuló államokkal szemben. Ezen viszályok azután eltartottak majdnem ötven esztendeig s végeredményben sok minden más, de mind rokon és ezen mozzanatokkal kapcsolatos tényezőkkel együtt vezettek a nagy polgárháborúhoz, a mely 1861-től 1865-ig tartott. Ezen egész korszakon keresztül egy bizonyos antagonizmus észlelhető először az északamerikai államok és különösen Anglia közt, a mely az európai rendszert képviselte velük szemben, másodsor azon belül, mondom, a rabszolgatartóknak és szabadkereskedők és az iparos és földművelő védvamosok közt. E küzdelemben tudjuk, hogy az észak győzött és ennek következtében a demokratikus tendencia új, nagy, mély megerősödést nyert azokban. Azóta is azt tapasztaljuk, hogy az amerikai köztársaságban új és nagyobb problémák tűntek fel. Megszűnt szorosan véve nemzeti állam lenni és lassankint azon állami, illetőleg társadalmi alakulat foglalt ott helyet, a mely mindenütt, úgy látszik a nemzeti állam teljes konszolidálása után következni fog, t. i.

a nagy gazdasági érdekek társadalma, a mely igazolását, alapfeltételét és alaplételét épen a nagy keretű gazdasági érdekek kielégítésében keresi. Mihelyt az amerikai állam ezen új fázisba lépett, két jelenséget tapasztalunk: egy ellentétet, a mely határozottan a demokráciával összhangban nincs, egy ellentétet, igaz, hogy a nemzetiséginél még sokkal nagyobb különbségek folytán, a különféle színű és fajú emberek közt, a fehérek és a feketék közt, a mely Amerikának azon nagy problémája, a melyből, hogy hogyan fog az amerikai állam kiemelkedni, a melyet hogy hogyan fog kiküzdeni, az a jövőnek kétségenkívül egyik nagy rejtélye. És egyszersmind ép ezen gazdasági alapokra való törekvés következtében napjainkban azt tapasztaljuk, hogy az északamerikai államok, a melyek addig, míg pusztán demokratikusok voltak és pusztán, nemzeti alapon nyugodtak, szorgosan kerültek minden külhatalommal való összeütközést, mindenféle beavatkozást idegen külpolitikai körülményekbe, belebocsátkoztak úgy a spanyol háborúba, valamint a Filippinek megszerzése következtében az ázsiai nagy gazdasági kérdések tömkelegébe. Azt tapasztaljuk, hogy itt ismét egy határozott iránylat vert gyökeret, a mely ugyan a régi demokratikus tradíciókkal és szervezetekkel szemben aránylag igen alárendeltnek és csekélynek látszik, a melynek hatása azonban ma ki nem számítható és a mely kétségen kívül egy bizonyos aristokratikus jellegű plutokratia kifejeződését tünteti fel.

Európában ugyanily jelenségek tűnnek fel. A nemzeti eszme ott, a hol a legteljesebben kifejlődött, lassankint szembe kerül a kosmopolitikus áramlatokkal és eszmékkel, a melyek szükségképen demokratikus jellegűek, mert a demokratiai iránylatok határozottan mind szélesebb körű, mind nagyobb társadalmakra és így végkövetkezményeikben szükségképen kosmopolitikus alakulatra vezetnek. Ha az emberi egyenlőség eszméjét elfogadjuk, nincs ok, hogy azt egy állam vagy egy nemzet keretére szorítsuk; szükségképen ki kell azt terjeszteni az egész emberiségre, vagy legalább az emberiségre annyiban, a mennyiben azt műveltségi fokánál fogva egyáltalában nagyjában és egészében egyenlőnek tekinthetjük. Így látjuk, hogy Franciaországban a kosmopolitikus és széleskörű gazdasági törekvés szükségképen ellentétbe kerül a nemzeti eszmével és hogy úgy az egyházi, valamint a régibb aristokratikus felfogás hívei és azon társadalmi osztályok, a melyeknek érdekei ezek érdekeivel szoros összeköttetésben állanak, nem is minden consequentia

és alap nélkül nevezik magukat nationalistáknak akkor, a midőn a tulajdonképeni demokratikus törekvések és követelmények ellen állást foglalnak. Angliában magában, a mióta határozott nemzeti államként megalakult, két ízben is bekövetkezett az, hogy nagy összeütközések keletkeztek, először a napoleonikus háborúkban, másodsor napjainkban, Dél-Afrikában. Mind a két esetben az eredmény az volt, hogy a demokratikus áramlatok tetemesen gyöngültek és hogy múlhatlanul erőteljesen arisztokratikus törekvések, arisztokratikus vezetés szüksége, arisztokratikus szervezet érzete jutottak előtérbe.

A mikor eszményeit megvalósítja, a nemzeti állam ismét visszatér a demokratiához. Viszont az az új társadalmi elv, a mely a legfejlettebb nemzeti államokban a nemzeti eszmét már-már túlhaladja, a nagy gazdasági érdek társadalma, a mint említettem, első fejlődési korában szintén szükségképen demokratikus irányzatú; éppen ezt törekedtem Amerika és Anglia példájával igazolni. S itt általános igazságként állapíthatjuk meg azt, hogy minden társadalom alakulása első fokán egyrészt, teljes consolidálása után másrészt demokratikus hajlamú és irányzatú, közben azonban, azon közbenső fejlődési fokokon, a melyeken összeütközésbe kerül másokkal és consolidatióját és végleges alakját és szervezetét ki kell küzdenie, mindinkább enged a demokratiából. Bizonyára vannak oly államok is, a melyek nemzeti államokká a szó teljes értelmében, oly értelemben, mint a hogy Anglia vagy Franciaország vagy Olaszország nemzeti államokká lettek, soha sem lehetnek, mert többféle nemzetiséget számlálnak tagjaik közt, mert — mint hazánkban magában — az a társadalom, a mely a nemzetet megalapította és fentartotta, nem volt képes az állam összes tagjait absorbeálni és assimilálni. Itt természetesen az állandó küzdelem jeleivel találkozunk a nemzeti eszme első fellobbanásától fogva végig és azt tapasztaljuk, hogy mindazokban a vonatkozásokban, a melyek kosmopolitikus tendenciájuak, a melyek általános eszméktől vannak áthatva, mindazokban az ilyen társadalmak is demokratikus vonatkozásúak; de hogy azokban a harcokban, a melyeket körükön belül kell folytatni, azokban a harcokban, a melyekben arról van szó, hogy melyik nemzetiség nyomja az államra tulajdonképen a bélyegét és minő módon legyen képes az uralkodó elem uralmát fentartani, mindig korlátja fekszik a demokratikus iránylatoknak. E tekintetben ezek az államok szükségképen, az egész fejlődés törvényénél fogva arisztokratikus jellegűek.

Még két helyütt találkozunk napjainkban nagy demokratikus alakulatokkal: Angliának azon nagy kolóniáiban, a melyek Canadában és Ausztráliában szemeink előtt mintegy új államokká váltak, de a melyek azon rendkívül előnyös helyzetben vannak, hogy a küzdelmeket, a nemzetközi complicatiókat, a melyeket más államoknak ki kell állaniok, a melyeknek tűzpróbáján más államoknak keresztül kell hatolni ok, megtakarítja részökre az a kapcsolat, a melyben az anyaországgal állanak és hogy ennek folytán lehető reájuk nézve a demokratikus szervezet azon terhek és veszélyek nélkül, a melyeket a nemzetközi politika, a melyeket a katonai exigentiák viszonya könyörtelenül minden más államra vonatkozólag rányom.

Mind a két esetben oly társadalmakról van szó, a melyek nagy természeti erők és források felett rendelkeznek, a melyekben egyéb régi hagyományok nincsenek, mint a melyeket lakosaik az anyaországból magukkal hoztak, ezek pedig szükségképen demokratikus jellegűek, mert hiszen nem az arisztokratikus társadalmi osztályokból szokott a kivándorlók tömege kikerülni, hanem épen az elnyomott osztályokból, a mely elnyomott osztályok és a mely elnyomott társadalmak annyiban, a mennyiben elnyomottaknak érzik magukat, mindig szükségképen demokratikus jellegűek, mert az elnyomás mindig kényszerűleg azt a törekvést idézi elő, hogy minél szélesebb rétegekre appelláljanak, hogy minél nagyobb társadalmi erőket vegyenek igénybe.

Valamint tehát — a conclusióra jutok — kétségtelen az, hogy a távol jövőben az emberiség öntudatra jutásának arányában mindig valószínűbb is, lehetőbb is, szükségesebb is, a demokratikus szervezet, mint megfelelő társadalmi és állami alkat és gépezet, úgy egyszersmind kétségtelen az is, hogy a változatos viszontagságokban, a melyeken keresztül ezen czélig eljuthatunk, a demokratia nem az egyedüli és nem az egyedül lehető és alkalmas kormányforma és hogy ritka kivételt képeznek a történelemben azon boldog társadalmak, a melyek a kül-ellenségtől való természetes vagy nem természetes mentesség által és a belső küzdelmek és villongások tekintetében való biztonság folytán arra vannak képesítve, hogy egyenes vonalban visszaesés és erőszakos változás nélkül fejlődhessenek tovább.

Félek, sőt kétségtelen, hogy hazánk nem tartozik az ily kedvező fekvésű, az ily kedvező helyzetű társadalmak és államok közé. Minekünk talán többfelé és több irányban kell küzdenünk, mint bármely más nemzeti és bármely más európai

társadalomnak, és éppen azért az a természetes és kitörülhetetlen és minden törekvés daczára is állandó jellege van történelmünknek, hogy egyenes vonalban, egyszerű, ellenkezés nélküli demokratikus fejlődés hazánkban soha sem következhetik be akadálytalanul, hosszú időre. A többi európai nemzeteknél, a melyek kedvezőbb helyzetben vannak, a kérdés e tekintetben az s a jövő prognózisa valóban azon alapul, hogy át tudnak-e a nemzeti államokból széles körű, valóban gazdasági társadalmakká fejlődni, igen vagy nem. A mennyiben ilyen fejlődésre képesek, a mennyiben ez lehető, annyiban kétségtelenül mind demokratikusabbakká fognak válni, és annyiban kétségtelenül a demokratia előmenetele nagy és mély küzdelmek nélkül lehető; a mennyiben azonban ez be nem következik, a mennyiben a társadalmi osztályok gazdasági solidaritásuk tudatától nincsenek esetleg áthatva, hanem az öröklött osztálykülönbségekhez hozzájárulnak a gazdasági ellentétek, illetőleg a gazdasági érdekről való mélyen járó külön felfogások, annyiban mindig akadály lesz mindegyikben a demokratikus fejlődésnek és annyiban várhatjuk, hogy a társadalmi osztályharcz különféle arisztokratikus intézmények fentartásában vagy kiélesítésében is lelheti kifejezését. Ez azon végeredmény, a melyet a két eszme történeti parallel fejlődéséből és a két eszme analisiséből levonni képes voltam.

Dr. Pulszky Ágost.